

ФЕНОМЕН ЛІДЕРСТВА В ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

У статті розкрито сутність феномена «лідерство» в історичній ретроспективі, проведено аналіз сучасних та історичних підходів до визначення лідерства та розглянуто особливості розуміння лідерства вітчизняними та зарубіжними вченими з філософських позицій.

Кожна історична епоха, будь-яке суспільство через вплив обставин місця і часу, які доводилося долати, вимагали «свого» лідера. Перші спроби осягнення феномена лідерства були зроблені класичними філософами, проте вже на початку ХХ ст. проблема лідерства набула міждисциплінарного характеру: її почали досліджувати в політології, соціології, психології, менеджменті. Феномен лідерства настільки складний, що дати одне визначення, яке охарактеризувало б усю його багатогранність, досить складно. У дослідженні зроблено спробу проаналізувати походження поняття «лідерство» та етимологію цього слова.

Завдяки проведеному філософському логіко-історичному аналізу лідерства та основних теоретичних підходів до його систематизації та концептуалізації ми встановили, що лідерство як соціальний феномен організації спільної діяльності та управління, соціальної активності є регулятором у системі міжособистісних відносин.

Ключові слова: лідер, лідерство, теорія лідерства, концепція лідерства, історична ретроспектива, феномен, суспільство, влада, панування, підкорення.

В статье раскрыто истину феномена «лидерство» в исторической ретроспективе, проведено анализ современных, а также исторических подходов к определению лидерства и рассмотрено особенности понимания лидерства отечественными и зарубежными учеными с философских позиций.

Каждая историческая эпоха, каждое общество в силу тех обстоятельств места и времени, которые приходилось ему преодолеть, требовали «своего» лидера. Первые попытки постижения феномена лидерства были сделаны классическими философами, но уже в начале ХХ века проблема лидерства приобрела междисциплинарного характера: ее начали исследовать в политологии, социологии, психологии, менеджменте. Феномен лидерства настолько сложный, что дать ему одно определение, которое охарактеризовало бы всю его многогранность, очень сложно. В исследовании сделано попытку проанализировать происхождение самого понятия «лидерство» и этимологию этого слова.

Благодаря произведенному философскому логично-историческому анализу лидерства, основных теоретических подходов к его систематизации и концептуализации мы установили, что лидерство как социальный феномен организации общественной деятельности и управления, социальной активности есть регулятором в системе межличностных отношений.

Ключевые слова: лидер, лидерство, теории лидерства, концепции лидерства, историческая ретроспектива, феномен.

The essence of the phenomenon of 'leadership' was made in a historical retrospectiv ;modern and historical approaches to the definition of leadershipare were analyzed; the peculiarities of understanding leadershipby domestic and foreign scholarsfrom a philosophical point of view are examinedin this article.

Every time period and every society by force of circumstances of place and time needed a 'leader'.The first attempts to understand the phenomenon of leadership were madeby the classical philosophers, but alreadyat the dawn of the XX centurythe problem of leadershipbecame interdisciplinary – it was studiedin politology, sociology, psychology, and management. The phenomenon of leadership is so complicated that giving a single definition to its versatilityis quite

difficult. This investigation makes an attempt to analyze the origin of the notion 'leadership' and the etymology of this word.

This investigation makes an attempt to analyze the origin of the notion of 'leadership' and the etymology of this word.

Though some attention is paid to the ancient scholars, chronologically, the main accent is put on the interpretation of the phenomenon of leadership by Italian thinker Machiavelli.

A great deal of attention is paid by the author of this article to the discussions of the philosophers of different time periods and nations concerning the definition, the formulation of the main features, and the clarification of the main conceptual characteristics, as well as to the discussions between the representatives of different schools concerning the importance and the functionality of the institute of leadership. The main methodological approaches to studying the problem of leadership, i.e. sociological, political and psychological are determined.

All in all, the text of this article comprises almost twenty different theoretical generalizations about leadership which date back to the XVIII – XX centuries. The works of the authors of the XXI century are analyzed as well, and the main accent is put on the value concepts of leadership. The main approaches to the studying of the phenomenon of leadership are defined.

Made by philosophical logical-historical analysis of leadership and the main theoretical approaches to its systematization and conceptualization, we have ascertained that leadership as a social phenomenon of the organization of co-activity, co-management and social activity is a regulator in the system of interpersonal relations.

Key words: leader, leadership, leadership theory, leadership concept, historical retrospect, phenomenon, society, power, domination, obedience.

Постановка проблеми. Кожна історична епоха, кожне суспільство через вплив обставин місця і часу, які доводилося долати, вимагали «свого» лідера. Актуальність проблеми підтверджується й значним інтересом науковців до даного феномена: з давніх часів філософи розмірковували щодо того, яким повинен бути правитель, якою має бути його діяльність тощо. Пізніше аналіз феномена «лідерство» у тій чи іншій формі зустрічається в працях багатьох філософів, які розмірковували щодо ідеальної держави та її правителів. Процес лідерства залежав від багатьох обставин, які доводилося переживати певному суспільству. Спільнота, яка була втягнута у воєнні події, потребувала лідера-воєначальника, який би зміг вивести її із стану війни або з максимальною перемогою, або ж з мінімальними втратами. Економічно-кризове суспільство вимагало лідера-реформатора, котрий би зміг відшукати оптимально можливий шлях виходу цього суспільства із кризи. Стабільне самодостатнє суспільство також потребує лідера, який повинен бути лідером-дипломатом, котрий зможе втримати на належному рівні цей оптимальний стан функціонування.

Якщо перші спроби осягнення феномена лідерства були зроблені саме класичними філософами, то на початку ХХ ст. проблема лідерства набула міждисциплінарного характеру: її почали досліджувати в політології, соціології, психології, менеджменті тощо. Унаслідок цього сьогодні існує величезна кількість концепцій і моделей лідерства. Ще у 80-х рр. американський дослідник лідерства Р. Стогділл визначив, що загальна кількість різноманітних теорій та концепцій перевищує рубіж у 4,725..., «визначень лідерства стільки ж, скільки людей, котрі намагалися цим

явищем займатися» [Stogdill, 1990: с. 613]. Феномен лідерства настільки складний, що дати одне визначення, яке охарактеризувало б усю його багатогранність, досить складно.

Мета написання статті полягає в аналізі різних підходів щодо феномена лідерства в історично-філософській ретроспективі.

У загальному, людське суспільство, його природа, були тісно пов'язані з організацією певної групи людей, структуруванням та формуванням властивих для них владних інститутів. Історично організовані групи людей традиційно диференціювалися на складові: правлячу меншість та підлеглу більшість. Такий принцип диференціації, можливо, був базовим для існування інституту панування в суспільстві. У своєму розвитку людська цивілізація набувала різних форм панування. Влада була необхідним організуючим началом суспільного буття, вона розділяла суспільство, структурувала і породжувала різноманітні типи та види ієрархії. А різноманітні аспекти людського існування сприяли розвитку різновидів самої влади: економічної, політичної, культурної, релігійної – і різноманітних способів і стилів владарювання. Зазвичай, влада в суспільстві здійснювалася шляхом її персоніфікації, зокрема завдяки утворенню інституту лідерства. В контексті відносин влади лідерство розуміли, як тривале, а не спорадичне здійснення влади, яке, як правило, співвідносилося з особистісними характеристиками суб'єкта-лідера.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термін «лідер» виник у XVIII столітті в Англії. Дієслово «lead» в перекладі з англійської означає «вести», «керувати», «очоловати». Від нього й утворилося слово «leader», яке перекладається, як «ведучий», «керівник». У II пол. XIX століття термін «лідер» увійшов до вітчизняного вжитку [Волківська, 2013: с.78]. Відповідно до Оксфордського словника, термін «лідер» (англ. *Leader* – ведучий, вести) [Cambridge Dictionaries..., 2015] з'явився у XVIII столітті та використовувався для позначення «авторитетного члена суспільної організації, будь-якої соціальної групи, особистісний вплив якого дозволяє йому відігравати істотну роль у соціальних процесах і ситуаціях, у регулюванні взаємовідносин у колективі, групі, суспільстві; особа, яка має вплив на інших з метою інтеграції спільної діяльності, що спрямована на задоволення інтересів даного суспільства» [Политическая энциклопедия, 1999: с. 628-629].

В енциклопедичному соціологічному словнику вказано, що термін «лідерство» має два значення: панівне становище окремої особистості чи соціальної групи, яке зумовлене найбільш ефективними результатами її діяльності (економічної, політичної, наукової, спортивної тощо); процеси внутрішньої самоорганізації та самоуправління групи, обумовлені індивідуальною ініціативою їхніх членів [Соціологія, 2015].

Виклад основного матеріалу. Образ лідера був найбільш привабливим і помітним об'єктом для наслідування, критики, розуміння, а пізніше – для наукового дослідження в різні історичні періоди. Переважаючи більшість дослідників як колись, так і тепер вважають, що лідерство виникло на зорі людської цивілізації. Це вічний, універсальний і незворотний феномен нашого буття, явище загальноісторичне. Лідерство було темою для філософських роздумів упродовж багатьох століть, продовжує хвилювати дослідників і в наш час. Філософи дискутували про важливість лідерства в суспільстві, пропонували параметри лідерських дій і створювали моделі ідеальних лідерських типів.

Феномен лідерства впродовж історії мав чимало концептуальних трактувань. На початках роль лідерів приміряли до видатних історичних особистостей. Геродот і Плутарх, описуючи біографії можновладців та відомих стратегів, акцентували на них увагу в контексті історичного розвитку. Правителі, згідно з ученням Платона, Конфуція, Лао-Цзи, були прикладами філософських моделей лідерства. Проте одне з найперших та найоригінальніших філософських трактувань лідерства запропонував відомий італійський мислитель XVI століття Ніколо Макіавеллі.

У своїй праці «Можновладець», яка датується 1513 роком, Макіавеллі описує різні форми правління, а ключовим об'єктом його дослідження є особистість правителя. Він описує образ можновладця, для якого особиста влада є засобом досягнення визначеної політичної мети, цілей. Правитель, згідно з ученням Макіавеллі, повинен урахувати головні стимули людської активності, наприклад, прагнення до майнових благ, і «завдяки вмінню відгадувати заповітні бажання людської душі» [Макіавеллі, 1982] - панувати над людьми. Мислитель у цьому трактаті розмірковує про специфіку рис ідеального можновладця. «Людина, яка управляє підданими, повинна бути швидше суворою, ніж милосердною, якщо вона хоче тримати їх у покорі... Але ця суворість має бути настільки помірною, щоб не породжувати ненависті, тому що ні один монарх не мав вигоди від того, що його ненавиділи» [Макіавеллі, 1982]. Макіавеллі описав не тільки риси ідеального, згідно з його розумінням, лідера («принцепса» – «першого, хто захопив політичну владу» [Макіавеллі, 1982: с.15]) – єдиновладного правителя, але і запропонував методику дослідження лідируючої позиції в суспільстві.

У XIX столітті констатуємо системне зростання інтересу до проблеми лідерства з боку філософів, психологів, соціологів. У створених ними концепціях досліджено не тільки природу влади, але і її антропологічний аспект, зокрема, теорії лідерства. В цей час стала актуальною філософія пізнання надлюдини, чи надособистості [Волобуєва, 2003: с. 69-73]. Представник філософії ірраціоналізму і волюнтаризму Фрідріх Ніцше досліджував феномен лідерства з точки зору прояву «творчого інстинкту» людини. Згідно з Ніцше, мораль є перешкодою у процесі прагнення до лідерства, а загалом історичний

розвиток залежить від великих особистостей, які прагнуть влади. В аналогічному руслі аналізується лідерство англійським істориком Томасом Карлейлем. Його роботи в подальшому отримали певний резонанс у філософії лідерства. Лідер, у трактуванні Карлейля, пов'язаний із певним культом виняткового індивіда – героя [Московичи, 2004]. Для нього тільки виняткова особистість, яка володіє двома істотними властивостями – відвертістю та інтуїцією, може утворити інститут лідерства.

Варто означити основні методологічні підходи до вивчення проблеми лідерства – соціологічний, політологічний та психологічний. Соціологічний підхід полягав у дослідженні природи влади в її вищому ієрархічному втіленні і трансформації в суспільстві. Вагомий внесок у дослідження лідерства на основі соціально-філософських позицій, внесли Макс Вебер, Гюстав Лебон, Габріель Тард та ін. Французький філософ і соціолог Гюстав Лебон визначає лідера, як «вожака натовпу». У всіх сферах життя суспільства присутні певні вожаки, які поділяються на дві категорії: лідери сильної і короткострокової волі й особистості стійкої волі. Основними способами впливу на натовп лідером Лебон називає утвердження, повторення і «зараження» в соціальному розумінні цього слова, коли маса заражається певною ідеєю свого вожака. Габріель Тард у своїх працях «Суспільна логіка» і «Перетворення влади» зробив спробу визначити основні характеристики лідера і вождя. «Коли натовп захоплюється своїм лідером, коли армія захоплюється своїм генералом, вона захоплюється собою, вона присвоює собі ту високу думку, яку ця людина має про самого себе» [Московичи, 2004: с.218]. Лідер властивий суспільству відповідно до його природи, яка передбачає підкорення. Основні риси лідерів визначаються базовими характеристиками суспільства, яке їх породило. Тард вважав, що лідер є рушієм суспільного процесу, силою, що спонукає та певною мірою скеровує розвиток людської історії. На його думку, більшість населення не здатне до творчості, розуміння сутності історичного, політичного, соціального розвитку, і тому цю роль виконує лідер.

Німецький мислитель Макс Вебер більш детально охарактеризував лідерство. Вирішальними якостями лідера, згідно з його вченням, є бажання, потяг (самовіддача), почуття відповідальності і здатність реально оцінити ситуацію. Саме Вебер запровадив соціально-філософське поняття «харизматичний лідер». Із християнської богословської літератури поняття «харизма» трактується, як «виняткова обдарованість». Вебер визначає його, як «...рису особистості, яка вважається незвичною, завдяки тому вона й оцінюється, як наділена надприродними, надлюдськими чи, у крайньому випадку, специфічно особливими силами і здатностями, які не властиві для інших людей. Вона є посланою богом» [Психологія и психоанализ власти, 1999]. Пропагуючи свою концепцію харизматичного панування, М. Вебер стверджував, що вона заснована на

його героїзмі, фанатичній відданості ідеї, святості та ін. Ця концепція викликала жваву дискусію в науковому світі. Наприклад, представники соціально-політичної психології, зокрема Ж. Блондель, намагалися адаптувати цю концепцію до політичної сфери, створивши теорію лідерства політичного.

Засновником психологічного підходу щодо вивчення природи політичного лідерства є австрійський психолог Зигмунд Фрейд. Він стверджував, що комплекс батька, чи Едипів комплекс, лежить в основі будь-якого інституту влади. Згідно зі схемою Фрейда, людська маса потребує лідера, який є аналогічним до авторитарного батька в сімействі, у такій «батькосхожості» і ховається таємниця лідерства. Він стверджував, що весь історичний процес відбувається під визначальним впливом великих лідерів. Прямим доказом і водночас ілюстрацією цього підходу можуть стати сучасні події з особистістю керівника Російської Федерації.

Наступними проблемою лідерства цікавилися послідовники напрямку психології і психоаналізу влади – К. Юнг («Діагностика диктаторів»), Е. Фром («Авторитарна особистість»), Т. Адорно («Авторитарна людина»), Е. Еріксон («Психоаналіз Гітлера»), С. Московічі («Психологія харизматичного вождя»), Д. Ранкур-Лаферрієр («Психоаналіз Сталіна») та ін. Юнг трактував лідера, як особистість, яку ведуть «голоси» із підсвідомості. Фром основною формуючою рисою лідера визначав потужне прагнення до задоволення ним садистсько-мазохістських потягів. Адорно банально називає домінуючу особистість бунтівником і психопатом. Московічі визнає харизматичним лідером того, ким усі захоплюються, і того, кого в кінцевому випадку визнають із відхиленнями і в поведінці.

Наприкінці XIX – початку XX ст. у науковому світі були поширені нові чотири найбільш відомі концепції лідерства, а саме: «теорія рис» (особистісна теорія лідерства), яка акцентує увагу на визначенні набору психологічних рис, котрі мають бути властивими лідеру, яким у свою чергу може бути лише та людина, яка має визначений набір особистісних якостей або сукупність визначених психологічних рис. Різні автори прагнули виділити необхідні для лідера риси або характеристики, однак так і не прийшли до єдиної думки (автори: Р. Кричевський, Є. Дубовська, Р. Мубінова) [Архипов, 2011: с. 65–66]; «поведінкова теорія», згідно з якою результативність управління визначається не стільки особистісними якостями, стільки тим, як лідер поводить себе з послідовниками, тобто більшу роль відіграє система побудови двосторонніх стосунків (Д. Макгрегор); «ситуаційна теорія» стверджує, що лідерство – це продукт певної ситуації, тобто властивості, риси або якості лідера виявляються у разі необхідності виходу чи подолання певної ситуації (Е. Богардус, А. Менегетті, Ф. Карделл, Р. Ділте); «системна теорія» лідерства розглядає процес організації міжособистісних відносин у групі, а лідера – як суб'єкта

управління цим процесом та вмілого координатора цих відносин (М. Х'юстон) [Волківська, 2014].

Суттєвим поступом у вивченні феномена лідерства прийнято вважати наукові дослідження теоретиків поведінкового підходу Р. Лайкерта, Р. Блейка і Дж. Моутон, які змістили увагу з якостей лідера на його поведінку. Головними параметрами лідерства стала увага до результату діяльності, людей і відносин між ними.

Наголошували на другорядності особистісних характеристик лідера і прихильники «ситуативної теорії» Р. Бейлі, Т. Ньюколе та А. Хейр, проводячи дослідження під гаслом «лідерства як функції ситуації». Суть даної концепції полягає в тому, що люди, перебуваючи в різних групах, займаючи різне становище, змушені виконувати певні ролі залежно від обставин, тому, на думку дослідників, лідерство залежить більшою мірою від умов уходження особистості в різноманітні ситуації.

У ХХ столітті зацікавленість лідерством ще більше зростає. Вивчення природи лідерства стало одним із найбільш популярних напрямків досліджень, створивши ряд визначальних тем філософської, соціальної і політичної антропології. Роботи Г. Ласуелла, Ф. Грінштайна, Дж. Мак Грегора, Д. Пейджа, Р. Такера, К. Джіба, Е. Фідлера та ін. були певною мірою присвячені аналізу інституту лідерства [Аллаярова, 2010: с. 205].

Варто зазначити, що дослідження політичного лідерства стали пріоритетним напрямом у сфері дослідження лідерства взагалі.

У 70-х рр. ХХ ст. на основі популярного тоді серед філософів системного підходу з'являється низка концепцій, в основу яких покладено принцип взаємності або двосторонності, що передбачає удосконалення та підкріплення ролі послідовників у лідерському процесі. Зокрема модель, створена П. Херсі і К. Бланшером, де в якості такого ситуаційного чинника виступає «зрілість» послідовників, що представляється, як сукупність їх готовності, бажання виконувати роботу і впевненість у собі [Мескон, 1992: с.90].

Дж. Мак Грегор Бернс у контексті цього напрямку обґрунтував «теорію обміну» як певну протилежність теорії «перетворюючого» лідерства, намагаючись пояснити шляхи мотивації і впливу лідера на послідовників. В основі теорії лежить ідея постійного взаємного обміну між лідером і послідовниками. Лідер за допомогою матеріальних і нематеріальних стимулів забезпечує виконання визначеної роботи, прихильність послідовників і визнання його влади з їхнього боку.

Іншим прикладом можуть слугувати так звані «синтетичні концепції» лідерства, згідно з якими лідерство – це процес організації міжособистісних відносин, а лідер – суб'єкт управління цим процесом. У кожній групі присутні, як вважає теоретик цього напрямку О. Морозов, щонайменше два типи лідерів: емоційний, який забезпечує позитивний

внутрішній клімат у групі і регулювання міжособистісних відносин, та інструментальний, мета якого полягає в забезпеченні управління групою в процесі вирішення завдань, для яких вона була створена [Морозов, 2000: с.576].

Не менш важливим концептом у царині системного підходу була «модель багатостороннього зв'язку» Г. Юкла, де фактори, що визначають вплив лідера на ефективність роботи команди, поділено на дві групи: фактори безпосереднього впливу, які визначають роль лідера щодо інтенсивності роботи, неодмінно знання своєї справи, розподіл ресурсів, згуртованість групи і співробітництво між її членами, а на противагу їй є ситуаційна група чинників, таких як: система винагород, правила, прийняті в організації, використані технології і характер виконуваних послідовниками завдань [Yukl, 1999: с. 285].

Усі дослідження, концепції, теорії лідерства, які сформувались і провадилися у ХХ столітті, варто розглядати в сукупності, оскільки відмінності між ними є досить умовними і вони взаємодоповнюють та впливають один на одного. У кінці 70 – початку 80-х рр. ХХ століття розпочинається новий етап дослідження феномена лідерства – розвиваються ціннісні концепції лідерства. Основними їх характеристиками є: постійне самовдосконалення особистості лідера; партнерські, довірливі відносини з послідовниками, залучення послідовників до процесу прийняття рішень і наділення їх владою; мотивація всіх учасників управлінського процесу до проявів і розвитку лідерських якостей.

Авторами ціннісних концепцій лідерства філософського напрямку можна вважати Р. Грінліфа і К. Ходжкінсона, які передували теоріям практичної спрямованості Г. Фейрхольма та Т. і С. Кучмарських.

Грінліф створив релігійний напрям ціннісного лідерства. У проблемному полі його дослідження аналізувалася діяльність релігійних лідерів, проблеми теології, християнського лідерства. Лідер, у його розумінні, це, перш за все, слуга, який хоче бути корисним суспільству і ставить інтереси спільноти вище своїх власних інтересів, а лідерство – це практична філософія людей, які обирають спочатку служіння і лише потім лідерство як ще один спосіб служіння. Лідер-слуга не обов'язково має обіймати формальні лідерські посади, але зобов'язаний служити на засадах співпраці, довіри, взаємоповаги, етичного використання влади тощо [Грінліф, 1970: с. 49].

Ідею Р. Грінліфа та ціннісних теорій лідерства продовжив американський учений Дж. Коллінз у концепції «обслуговуючого лідерства» (лідерства-служіння), який стверджує, що лідери класичні не те ж саме, що «лідери-слуги». Керівників найбільш успішних колективів він називає лідерами п'ятого рівня, які «є прикладом амбівалентності, оскільки вони одночасно скромні та вольові, сором'язливі й відважні» [Коллінз, 2008: с. 320].

Ідеї етичного напрямку дій лідера на суб'єкти в процесі управління, покладені в основу концепцій лідерства Р. Грінліфа, вплинули на ціннісну теорію лідерства К. Ходжкінсона, яка була викладена в монографіях «До філософії адміністрування» (1978), «Філософія лідерства» (1983) та «Освітнє лідерство» (1991). Ходжкінсон не просто обґрунтував проблему ролі цінностей в адмініструванні, лідерстві, управлінні, але й довів, що процес лідерства-адміністрування є по своїй суті «філософією в дії» і став трансформаційним, ціннісно орієнтованим, спрямованим на перспективу. Він запропонував оригінальну парадигмальну типологію цінностей, яка базується на чотирьох основах: побажання, консенсус, наслідки, принципи. Для кожного рівня і типу цінностей він запропонував психологічні і філософські відповідності; саме в проблемному полі ціннісної теорії ним розроблена оригінальна типологія лідерства, у якій виокремлено чотири лідерських архетипи: кар'єрист, політик, технік і поет; запропонував функціональну типологію, яка визначає ряд філософських обов'язків, що існують на практиці управління і які лідер (в ідеалі) повинен виконувати.

У 90-х роках ХХ століття вийшли друком праці Г. Фейрхольма «Лідерство, яке базується на цінностях» (1995) і робота Т. Кучмарського «Інновації: стратегії лідерства з метою конкурентоздатності» (1996). Новизна ціннісних моделей полягала в спробі здійснити філософський вимір концепції ціннісного лідерства, у яких визначаються домінуючі принципи філософії ціннісного лідерства, формується набір якостей, які впливають на взаємовідносини між лідером і послідовниками.

С. і Т. Кучмарські розширили і доповнили ту сукупність принципів ціннісного лідерства, яку раніше запропонував Фейрхольм. Перелік цих принципів становили: створення (побудова) міжособистісних взаємовідносин; знання особистих цілей кожного суб'єкта лідерського процесу; вирішення міжсуб'єктивних конфліктів; навчання лідерській поведінці і діям усіх учасників процесу управління; створення можливостей для реалізації здібностей послідовників; формування команди однодумців; діалогічність, взаємодія із зворотнім зв'язком; поєднання внутрішньої культури із зовнішнім представленням; демонстрація захоплення і підтримка різноманітності [Грінліф, 1970: с. 206].

Початок ХХІ століття ознаменувався появою нових концептуальних підходів до дослідження лідерства. У своїй теорії «емоційного інтелекту» Д. Голман виокремив п'ять компонентів емоційного інтелекту і переконливо довів, що людині необхідно не тільки володіти цими навичками, а й постійно їх удосконалювати. До них належать самосвідомість, тобто здатність розуміти та керувати своїми емоціями, визначати стан духу та їх вплив на оточуючення; саморегуляція – уміння контролювати настрій, схильність не поспішати із судженнями і висновками; мотивація – пристрасть до роботи, схильність до досягнення

цілей; емпатія – уміння розуміти емоційний стан оточуючих і відповідно звертатися до них; соціальні навички – мистецтво управління взаємовідносинами, здатність установлювати філософсько-психологічний контакт [Гоулман, 2009: с. 487].

Пізніше у співпраці з Р. Бояцісом Д. Голман створив нову концепцію «первинного» лідерства, що була базована на дослідженнях, які обґрунтували силу впливу емоційного стану керівника на поведінку і діяльність підлеглих. Д. Голман і Г. Бояціс виділили п'ять стилів лідерства і вивчали вплив цих стилів на стан підлеглих та їхню результативність: лідерство, спрямоване на формування бачення майбутнього, перспективи; орієнтоване на професійний коучинг послідовників; установлюючи темп роботи; демократичне чи наказове лідерство. Цей підхід традиційно нагадує класичні підходи до лідерства, які базувалися на концепції стилю лідерства.

Концепція «двигуна лідерства» Н. Тічі – це ще один сучасний філософський підхід. У ній ідеться про два типи лідерів в історії людства. Перші досягли вершини успіху, але не змогли на ній утриматися. А другі – ті, хто не тільки досяг успіху, але і довго його утримував. Саме останніх Н. Тічі називав переможцями. Він стверджував, що в організаціях-переможцях лідери є на всіх рівнях. Для забезпечення лідерства на всіх рівнях лідери вищого рівня повинні виховувати лідерів на нижчих рівнях управління.

Широкого наукового вжитку набула ідея «розподіленого», або «розділеного», лідерства Бредфорда-Коена. Її суть полягає в тому, що у групі або команді, яка реалізує проєкт, зовсім не обов'язково мати одного певного лідера. Проєкт, зазвичай, ділиться на кілька етапів, і на кожному з них виявляється особливо затребуваною певна компетенція, носій якої і стає тимчасовим лідером, що координує роботу групи на певному етапі. Цей процес «естафетної» передачі лідерства триває до повної реалізації проєкту. Перевага «розподіленого» лідерства полягає в тому, що воно породжує більш глибоке почуття задоволеності від досягнутого результату, оскільки результату домогся не один певний член групи, а команда в цілому.

Теорія «опосередкованого лідерства» Р. Фішера і А. Шарпа перегукується з теорією заміників лідерства. Дослідники стверджують, що для реалізації функції лідерства не завжди потрібно займати позицію лідера. На їхню думку, для здійснення опосередкованого лідерства необхідне чітке формулювання бажаних результатів, вироблення бачення перспективи, установлення відносин співробітництва, освоєння нових форм навчання.

Автор теорії «внутрішнього стимулювання», який є фахівцем у галузі коучингу, К. Кешман стверджує, що практично в кожній людині є так зване «внутрішнє лідерство», яке можна розвинути, якщо досягти майстерності в семи сферах: самопізнанні, цілепокладанні, управлінні

змінами, міжособистісних відносинах буття, знаходженні рівноваги та вмінні діяти [Кричевский, 2007: с. 542].

Під впливом епохи «мережевих» взаємодій виникла концепція «контактного лідерства» Дж. Ліпман – Блюм. Основна ідея цієї концепції полягає в тому, що сучасний лідер повинен уміти встановлювати зв'язки між своїми побажаннями і цілями, а також цілями і побажаннями інших людей. У якості інструментів устанавлення таких зв'язків автор пропонує: особистісну автентичність і відповідальність; «очищений макіавеллізм» – політичний прагматизм, який базується на високих етичних принципах; навички побудови спільноти однодумців; орієнтацію на довгострокову перспективу; лідерство за допомогою очікувань – довіра, надання можливостей і піднесення; пошук сенсу життя [Филонович, 1999: с. 328].

Цікавим є пояснення механізму лідерства, яке запропонував австрійський психолог А. Адлер. На його думку, орієнтація на лідерство – це своєрідний засіб компенсації комплексу неповноцінності. Учений зазначав, що лідери – це люди, які зазнали крах своїх надій, ілюзій у дитинстві й прагнуть компенсувати їх, використовуючи домінування над іншими людьми [Головешко, 2013: с. 44].

Американський соціолог Е. Богардус рисами лідера вважає: розум, енергійність, здатність передбачати, привертати до себе увагу, почуття гумору, твердість характеру. Ще один американський соціолог Р. Стогділл здійснив комплексне дослідження феномена лідерства й отримав суперечливі результати щодо його індивідуально-особистісних характеристик. Він класифікував більше 40 елементів, пов'язаних із психологічними рисами лідерів, і розподілив їх за п'ятьма основними групами:

- фізіологічні дані;
- соціальне походження;
- інтелектуальні здібності;
- особистісні характеристики;
- соціальні характеристики.

Серед особистісних характеристик, як вважає Р. Стогділл, для становлення лідерства важливими є ентузіазм, упевненість, пристосованість. Що ж до соціальних характеристик, то тут автор виділяє адміністративні здібності, популярність, тактовність [Логунова, 2006].

Наш час диктує нам нові моделі лідерства. В основі сучасних теорій, концепцій лідерства лежить розуміння світу як «динамічного, постійно змінного, ризикованого і складного» [Уроки лідерства, 2006: с. 22]. Перехід до нової філософської парадигми, до нового осмислення сприйняття розуміння світу створює нові концепції лідерства.

Проблема лідерства дуже складна і багатогранна. Чому та при яких умовах, завдяки яким якостям особистість стає лідером – ці питання досліджували і вітчизняні учені (М. Гаврилюк, С. Калашнікова,

Г. Лактіонова, З. Атаманюк, Н. Дубовик, Б. Кухта, М. Михальченко, В. Бебик, Б. Гаєвський, М. Головатий, Б. Кухта, М. Пірен, А. Пойченко, Л. Приходченко, О. Семків, А. Пахарєв, Ф. Рудич, О. Маковський, Н. Маховська, В. Радул, В. Сухомлинський). На думку В. Сухомлинського, лідерські якості необхідно цілеспрямовано виховувати в кожній людині. Видатний педагог уважав, що кожна особистість повинна залежно від специфіки ситуації виконувати функції і керівника-лідера, і підлеглого, усвідомлено підкоряючись наказам іншої особи. Причому видатний педагог нагадував, що ефективне виховання лідерських якостей відбувається тільки в процесі діяльності, яка має «чітко виражений суспільний, громадський зміст». Щоб стати лідером для інших, треба, передусім, стати лідером власної долі. «Перш ніж керувати іншими, людині потрібно навчитися керувати собою, змушувати себе робити те, що наказує власне сумління», – стверджував В. Сухомлинський [Сухомлинський, 1977: с. 602].

У своїй ґрунтовній праці «Путиводитель по царству мудрости» Джозеф та Джиммі Бойети підбили підсумок деяких спільних характеристик лідера та феномена лідерства у сучасному світі. Однією з головних і ключових тез є наявність готових йти за лідером послідовників – ось єдина характеристика, що відрізняє лідера від не лідера [Бойетт, 2001: с. 22].

З'ясовуючи основні підходи до вивчення феномена лідерства, варто означити чотири основні тези в цьому контексті :

1. Лідерство – це управлінський статус, соціальна позиція, пов'язана із прийняттям рішень, це керівна посада.

2. Лідерство – це не управління. Управління концентрує увагу на тому, щоб люди робили речі правильно, а лідерство – на тому, щоб люди робили правильні речі.

3. У ході вивчення проблеми лідерства вченими було запропоновано багато різних визначень цього поняття. У своїх визначеннях лідерства багато авторів намагалися чітко сформулювати той особливий компонент, який вносить сам лідер.

4. Феномен лідерства ґрунтується на авторитеті керівника.

Лідер повинен бути скоріше провидцем, ніж стратегом; оповідачем, ніж командиром; провідником змін і служителем, ніж архітектором або інженером систем. І не треба забувати, що лідерство – складний, тривалий процес, дія та дійство.

Можна сказати, що явище лідерства в соціальному середовищі неможливе без чіткої мети, організаторських здібностей особистості та без наявності такої властивості, як вплив.

За весь час дослідження питання лідерства сформувалися три основних підходи: підхід із позиції лідерських якостей (це традиційний, найперший підхід, який передбачав існування унікального набору якостей людини, з якими вона народжується, до цієї характеристики також

належать такі якості, як інтелект, освіта, приваблива зовнішність, ініціативність, впевненість тощо; цей підхід став поштовхом до розвитку інших концепцій); підхід з позиції лідерської поведінки (був зроблений висновок про те, що лідера можна виховати); ситуаційний підхід до лідерства (стверджує, що вирішальну роль для ефективності лідерства відіграють ситуаційні чинники, але при цьому не виключається важливість особистісних та поведінкових характеристик) [Моргулець, 2012].

Історичний досвід показує, що успішний розвиток кожної країни безпосередньо залежить від особистості, яка її очолює, її вміння організувати, скеровувати, переконувати, вести за собою, досягати поставленої спільної мети. Наявність таких характеристик визначає певну історичну постать як умілого лідера, який, у свою чергу, може виступати відображенням існуючої дійсності. Формуванню якісних лідерів різного рівня приділяється мало уваги, що підвищує актуальність розвитку лідерського потенціалу особистості, зокрема в середовищі молодих людей. Особистість лідера, зазвичай, містить ряд протиріч, адже кожна галузь науки намагається наділити його певним рисами та властивостями. Саме тому виникає потреба у систематизації наукових знань щодо трактування поняття «лідер» та вивчення його феномена в історичному контексті. У реалізованому нами дослідженні феномена лідерства проаналізований як цілісність у рамках філософсько-культурної традиції. Обґрунтовано тезу про те, що в еволюції філософсько-культурної традиції проблема лідерства перегукується з проблемою влади.

Висновки. Таким чином, вивчення й осмислення феномена лідерства свідчить про те, що погляди на його сутність та значущість змінюються залежно від часу та соціально-економічного стану певної країни. Завдяки проведеному філософському та логіко-історичному аналізу лідерства й основних теоретичних підходів до його систематизації та концептуалізації ми встановили, що лідерство як соціальний феномен організації спільної діяльності та управління, соціальної активності є регулятором у системі міжособистісних відносин. Оскільки поняття «лідерство» та «лідер» дуже часто вживається у поєднанні та взаємодоповнюють одне одного, з метою розв'язання поставленого перед нами завдання ми вбачаємо необхідність в аналізі теоретичних концепцій лідерства, а згодом – пошуку ефективних шляхів розвитку лідерського потенціалу молоді.

ЛІТЕРАТУРА

- Stogdill, 1990* – Stogdill R. Handbook of Leadership / Bernard M Bass, Ralph M Stogdill. – 3 Sub edition. - N.Y. : Free Press, 1990. - 1184 p.
- Волківська, 2013* – Волківська Д. А. Сучасні трактування поняття «Лідер» / Д. А. Волківська // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія. - 2013. – Вип. 39(3). – С. 78-84. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pspo_2013_39\(3\)_15.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pspo_2013_39(3)_15.pdf).
- Cambridge Dictionaries, 2015* – Cambridge Dictionaries Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/leader_1?q=leader.
- Политическаяэнциклопедия, 1999* – Политическая энциклопедия : в 2 т. / под ред. Г. Ю. Семигина. – М. : Мысль, 1999. – Т. 2. – С. 628–629.

- Соціологія, 2015* – Соціологія : короткий енциклопедичний словник // Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://subject.com.ua/sociology/dict/249.html>.
- Макиавеллі, 1982* – Макиавеллі Н. Избранные произведения. – М. : Художественная литература, 1982. – 460с.
- Волобуева, 2003* – Волобуева М. М. Философия харизматического лидерства и ее имплицированность в поле гуманитарного знания // Философия. – 2003. – Т. 35. – Вып. 1. – С. 69–73.
- Московичи, 2004* – Московичи С. Век толп : Исторический трактат по психологии масс. – М. : Издательство гуманитарной литературы, 2004. – 728 с.
- Психология и психоанализ власти, 1999* – Психология и психоанализ власти : хрестоматия : в 2-х т. – Самара : БАХРАХ, 1999. – 640 с.
- Архипов, 2011* – Архипов В. Так вот ты какой, лидер! [Текст] / В. Архипов // Воспитательная работа в школе. – 2011. – № 3. – С. 65–66.
- Волківська, 2014* – Волківська Д. А. Сучасні підходи до визначення лідерства / Д. А. Волківська // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер. : Педагогічні науки. – 2014. – Вип. 115. – С. 45-47. – Режим доступу т: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VchdpuP_2014_115_14.pdf.
- Аллаярова, 2010* – Аллаярова Ж. С. Концептуализация природы лидерства как феномен // Известия Томского политехнического университета. Философия, социология, культурология. – 2010. – Т.316. – № 6. – С. 203-207.
- Мескон, 1992* – Мескон М. Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури; общ. ред. Л. И. Евенко. – М. : Дело, 1992. – 90 с.
- Морозов, 2000* – Морозов А. В. Деловая психология. Курс лекций: учебник для высших и средних спец. учебных заведений / А. В. Морозов. – СПб. : Издательство Союз, 2000. – 576 с.
- Yukl, 1999* – Yukl G. An evaluation of conceptual weaknesses in transformational and charismatic leadership theories / G. Yukl // The Leadership Quarterly. – 1999. – № 10 (2). – P. 285–305.
- Гринлиф, 1970* – Гринлиф Р. К. Слуга в роли лидера / Р. К. Гринлиф. – М. : Изд-во «Рубиновый луч», 1970. – 49 с.
- Коллинз, 2008* – Коллинз Д. От хорошего к великому: Почему одни компании совершают прорыв, а другие нет: пер. с англ. / Д. Коллинз. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2008. – [6-е изд.] – 320 с.
- Гоулман, 2009* – Гоулман Д. Эмоциональный интеллект / Д. Гоулман. – М. : АСТ МОСКВА; Владимир: ВКТ, 2009 – 487 с.
- Кричевский, 2007* – Кричевский Р.Л. Психология лидерства: учебное пособие / Р. Л. Кричевский. – М. : Статут, 2007. – 542 с.
- Филонович, 1999* – Филонович С.Р. Лидерство и практические навыки менеджера: 17-модульная программа для менеджеров «Управление развитием организации» / С. Р. Филонович. – М. : ИНФРА-М, 1999. – Модуль 9. – 328 с.
- Головешко, 2013* – Головешко Б.Р. Соціальні функції лідерства і його роль у професійній діяльності сучасного спеціаліста з інформаційних технологій // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2013. – № 4. – С. 42-50.
- Логунова, 2006* – Логунова М.М. Соціально-психологічні аспекти управлінської діяльності : навч. вид. /М. М. Логунова. – К. : Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2006. – 196 с.
- Уроки лидерства, 2006* – Уроки лидерства / Р. Л. Дафт; при участии П. Лейн; [пер. с англ. А. В. Козлова; под ред. проф. И. В. Андреевой]. – М.: Эксмо, 2006. – 480 с.
- Сухомлинський, 1977* – Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. – Т. 4 : Павильська середня школа. Розмова з молодим директором школи / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад.шк., 1977. – 640 с.
- Бойетт, 2001* – Бойетт Дж. Г. Путеводитель по царству мудрости: лучшие идеи мастеров управления / Дж. Г. Бойетт, Дж. Т. Бойетт; пер.с англ. А. А. Калинина – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2001. – 416 с.
- Моргулець, 2012* – Моргулець О.Б. Менеджмент у сфері послуг : навч. посіб. / О. Б. Моргулець. – К. : Центр учбової літератури, 2012. - 384с.

REFERENCES

- Stogdill, 1990* – Stogdill R. Handbook of Leadership / Bernard M Bass, Ralph M Stogdill. – 3 Sub edition. – N.Y. : Free Press, 1990. – 1184 p.
- Volkivska, 2013* – Volkivska D. A. Suchasnitruktuvanniaponiattia "Lider" / D. A. Volkivska // Problemysuchasnoipedahohichnoiosvity. Pedahohika i psykholohiia. - 2013. - Vyp. 39(3). - S. 78-84. – Rezhym dostupu : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pspo_2013_39\(3\)_15.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pspo_2013_39(3)_15.pdf).
- Cambridge Dictionaries, 2015* - Cambridge Dictionaries Online [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/leader_1?q=leader. – Zaholovok z ekranu.
- Polytycheskaia entsyklopedyia, 1999* – Polytycheskaiaentsyklopedyia: V 2 t. / pod red. H. Iu. Semyhyna. – M.: Mysl, 1999. – T. 2. – S. 628–629.
- Sotsiolohiia, 2015* - Sotsiolohiia: korotkyi entsyklopedychnyi slovnyk // Elektronnyi resurs. – Rezhym dostupu : <http://subject.com.ua/sociology/dict/249.html>. – Zaholovok z ekranu.
- Makyavelly, 1982* - Makyavelly N. Yzbrannye proyzvedeniya. – M. : Khudozhstvennaia lyteratura, 1982. – 460s.
- Volobueva, 2003* – Volobueva M. M. Fylosofyia kharyzmatycheskoho lyderstva y eemyplytstvo v pole humanyarnohoznannya // Fylosofyia. – 2003. – T. 35. – Vyp. 1. – S. 69–73.
- Moskovychy, 2004* - Moskovychy S. Vektolp: Ystorycheskyi traktat po psykholohyy mass. – M. : Yzdatelstvo humanyarnoi lyteratury, 2004. – 728 s.
- Psykholohyia y psykhoanalyz vlasty, 1999* - Psykholohyia y psykhoanalyzvlasty : khrestomatyia : V 2-ku t. – Samara: BAKhRAKh, 1999. – 640 c.
- Arkhypov, 2011* – Arkhypov V. Takvot ty kakoi, lyder! [Tekst] / V. Arkhypov // Vospytatelnaiarabota v shkole. – 2011. – № 3. – S. 65–66.
- Volkivska, 2014* - Volkivska D. A. Suchasni pidkhody do vyznachennialiderstva / D. A. Volkivska // Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Ser. :Pedahohichni nauky. – 2014. – Vyp. 115. – S. 45-47. – Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VchdpuP_2014_115_14.pdf.
- Allaiarova, 2010* – AllaiarovaZh.S. Kontseptualyzatsyia pryrody lyderstva kak fenomen // Yzvestyia Tomskoho polytekhnycheskoho unyversyteta. Fylosofyia, sotsyolohyia, kulturolohyia. – 2010. – T.316. - № 6. – S. 203-207. (s. 205)
- Meskon, 1992* - Meskon M. Osnovyimenedzhmenta / M. Meskon, M. Albert, F. Khedoury; obshch. red. L.Y. Evenko. – M. :Delo, 1992. – 90 s.
- Morozov, 2000* – Morozov A.V. Delovaia psykholohyia. Kurslektsyi: uchebnyk dlia vysshykh y srednykhspets. uchebnykh zavedenyi / A.V. Morozov. – SPb. : YzdatelstvoSoiuz, 2000. – 576 s.
- Yukl, 1999* – Yukl G. An evaluation of conceptual weaknesses in transformational and charismatic leadership theories / G. Yukl // The Leadership Quarterly. – 1999. – № 10 (2). – P. 285–305.
- Hrynlyf, 1970* - Hrynlyf R.K. Sluha v rolylydera / R. K. Hrynlyf. – M.: Yzd-vo «Rubynovyiluch», 1970. – 49 s.
- Kollynz, 2008* - Kollynz D. Otkhorosheho k velykomu: Pochemuodnykompanysovershaiutprogny, a druhye net: per. s anhl. / D. Kollynz.– M. : Mann, Yvanov y Ferber, 2008. – [6-e yzd.] – 320 s.
- Houlman, 2009* – Houlman D. Эмотыональныйинтелект / D. Houlman. – M.:ACT MOSKVA; Vladymyr: VKT, 2009 – 487 s.
- Krychevskiy, 2007* – Krychevskiy R.L. Psykholohyia lyderstva: uchebnoe posobyie / R.L. Krychevskiy. – M. :Statut, 2007. – 542 s.
- Fylonovych, 1999* – Fylonovych S.R. Lyderstvo y praktycheskye navyky menedzhera: 17-modulnaia prohramma dlia menedzherov «Upravlenye razvytyem orhanyzatsyy» / S. R. Fylonovych. – M. : YNFRA-M, 1999. – Modul 9. – 328 s.
- Holoveshko, 2013* – Holoveshko B.R. Sotsialnifunktsii liderstva i yohorol u profesiinii diialnosti suchasnoho spetsialista z informatsiinykh tekhnolohii // Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnyimi systemami. – 2013. – № 4. – S. 42-50.
- Lohunova, 2006* – Lohunova M.M. Sotsialno-psykholohichni aspekty upravlinskoi diialnosti : navch. vyd. / M. M. Lohunova. – K. : Tsentri spryannia instytutsii nomurozvytkovi derzhavnoi sluzhby, 2006. – 196 s.
- Urokylyderstva, 2006* – Urokylyderstva / R.L. Daft; pry uchastyi P. Lein; [per. s anhl. A. V. Kozlova; pod red. prof. Y. V. Andreevoi]. – M. : Eksmo, 2006. – 480 s.

- Sukhomlynskiy, 1977* – Sukhomlynskiy V. O. Vybranitvory : v 5 t. – T. 4 : Pavlyska serednia shkola. Rozмова z molodym dyrektorom shkoly / V. O. Sukhomlynskiy. – K. : Rad. shk., 1977. – 640 s.
- Boiett, 2001* – Boiett Dzh.H. Putevodytel potsarstvu mudrosty : luchshye ydey masterov upravleniya / Dzh. H. Boiett, Dzh. T. Boiett; per.sanhl. A. A.Kalynyna – M. : ZAO «Olymp-Byznes», 2001. – 416 s.
- Morhulets, 2012* - Morhulets O.B. Menedzhment u sferiposluh : navch. posib. / O.B. Morhulets. – K. : Tsentr uchbovoi literatury, 2012. – 384s.

Надійшла до друку 13.02.2015 року

УДК 001.6+167+168

Евгения Иванова

ЦИТАТА КАК СИСТЕМА

Цитирование рассматривается как философско-методологическая и наукометрическая проблема. Проводится системное представление цитаты, выявление атрибутивных и реляционных системных параметров. Методологической основой исследования является общая параметрическая теория систем. Преимуществом системного моделирования цитаты является качественный анализ, что может быть применено в наукометрических исследованиях. Также расширяются возможности анализа типов цитат, выделяются атрибутивные системные параметры (детерминированность, целостность, сила, магнетичность, твенность и т.д.). Также в работе показаны перспективы исследования цитаты на уровне системного синтеза двух систем – цитаты и текста, в который она входит. Так, системное представление цитаты связано с образованием при цитировании всегда новой системы и с приобретением нового смысла. Цитата всегда сохраняет и структуру, и субстрат прежней системы, но концепт всегда подвержен изменению.

Ключевые слова: цитата, адекватность, релевантность, дивергентность, система, системные параметры, синтез.

Цитування розглядається як філософсько-методологічна та наукометрична проблема. Проводиться системне зображення цитати, виявлення атрибутивних та реляційних системних параметрів. Методологічною основою дослідження є загальна параметрична теорія систем. Перевагою системного моделювання цитати є якісний аналіз, який може бути застосованим у наукометричних дослідженнях. Також розширюються можливості аналізу типів цитат, виділяються атрибутивні системні параметри (детермінованість, цілісність, сила, магнетичність, твенність тощо). Також у роботі показані перспективи дослідження цитати на рівні системного синтезу двох систем – цитати і тексту, до якого вона входить. Так, системне зображення цитати пов'язане з утворенням при цитуванні завжди нової системи і з придбанням нового значення. Цитата завжди зберігає і структуру, і субстрат колишньої системи, але концепт завжди піддається зміні.

Ключові слова: цитата, адекватність, релевантність, дивергентність, система, системні параметри, синтез.

Citation is regarded as philosophical, methodological and sciento-metric problem. The article presents systematical representation of citation, identifying attribute and relational system parameters. The methodological basis of the researching is the parametric general systems theory.

The systematic image of citation has the advantage – it is a qualitative analysis of the citation that can be used in scientometric studies. And expanding opportunities for analyzing the types of citations, and highlighting attributes, the system parameters (determinacy, integrity, strength, magnetic, twainicity and so on). Thus, in parametric general systems theory, the representation system is a procedure turn any object into a substrate for a structure corresponding to the pre-fixed concept.

1) Citation can be represented as a system with an attributive concept. The substrate is the element (part) of the text that is selected for citation. Relational structure – relations that are